

ONDORIOAK

Ikerketa-prozesu honetatik zenbait ondorio eta gogoeta atera ditzakegu gure udalerrien historiari buruz, oro har, eta Errenteriaren historiari buruz, bereziki. *Emakumeen aztarnak* kontzeptua abiapuntutzat hartuta garatutako ondorioak dira.

Aztarna kontzeptuari esker, emakumeen memoria kolektiboa berriz adieraz dezakegu, eta haren gaineko gogoeta egin dezakegu, aukera ematen baitigu emakumeen presentzia eta partaidetza aktiboa jaso duten espazio eta une batzuk ahanzturatik ateratzeko, berreskuratzeko eta ikusarazteko. Era berean, kontzeptu horri esker, agerian geratzen da tokiko historia ezin dela eraiki emakumeen partaidetza alde batera utzita eta guztiek, emakume zein gizon, aldi berean parte hartzen dutela.

Kontzeptu horrek erraztu egiten du genero-harreman eta -desoreken azterketa, aditzera ematen baititu emakumeen eta gizonen arteko desberdintasunak, bai espazioetan bizitzeko eta parte hartzeko moduan, bai espazio horietako jardueren banaketa ez-bidezkoan, baita toki nahiz ekintza bereizi –eta bereizle– horiei lotutako boterean eta prestigioan. Baina, era berean, genero-roletan izandako aldaketak aurkezten ditu, eta emakumeek zenbait eremutan erdietsitako lorpenak (jarduera eta toki debekatuak edo denbora librea, besteak beste).

Halaber, aztarnei esker ikusarazi egin dezakegu, eta aitortu, emakumeen ekintza indibidual eta kolektiboa herrien eraikuntza material eta sinbolikoan, eskubide osoko subjektu historiko gisa.

Emakumeen aztarnak identifikatzea praktika sozialak eraldatzeko eta ekintza positiboak sustatzeko tresna izan daiteke, harremanetan jartzen baititu iragana,

oraina eta etorkizuna. Iragana berreskuratu eta berridatzita oraina ulertzeko eta berriz hausnartzeko aukera ematen du, eta etorkizun kolektiboa osatzeko eta proiektatzeko aukera. Hala bada, oroimeneko proiektu sozial baten bidez gogora ekarri eta jaso egin ditzakegu bizitza pertsonaleko eta kolektiboko uneak edo prozesuak, eta esanahia eman diezaiekegu; hori guztia, ikasten eta aurrera egiten jarraitzeko aurrekari gisa.

Ildo horretan, argitu beharra dago zer-nolako garrantzia izan dezakeen historiografia eta bilakaera historikoaren ikuspegia (berriz) hausnartzeak, emakumeen jardunari dagokionez. Munduko toki askotan zeregin horretan ibilbide luzea egin badute ere, nabaria da herrian, eta bertako emakumeen arabera, zeregin hori ez dela oso hedatuta egon, eta planteamendu berriaren proposamenak oihartzuna dauka. Ikerketa-proiektu honetako parte-hartzaile guztiek uste dute beharrezkoa eta egokia dela emakumeen memoria kolektiboa berreraikitzea edo prestatzea, iraganeko esperientziei eta lorpenei merezi duten balioa emateko, etorkizuneko belaunaldientzat funtsezko herentzia material eta sinbolikoa uztearren. Eta beharrezkoa da, baita ere, haien arbasoen, amen, amonen, izeben, bizilagunen eta beste emakume batzuen lana aitortzeko; izan ere, industriaren egoera edo eskualdeko bilakaera ekonomikoa edozein zela ere, haien presentzia ezinbestekoa izan zen familien bizimoduari eusteko. Hori dela eta, ezinbestean sartu behar da genero-ikuspegia iraganaren azterketan, baita orainaldian ematen zaion zentzuan ere. Historia berriz idatzi behar da, androzentrikoa ez den ikuspegia aintzat hartuta, emakumeak ere kontuan hartuta, esku hartu duten espazio eta garaietan oinarrituta, eta gizartearen oroimenean txertatu behar da. Herrian bide horretan aurrerapausoak egiten jarraitzea zeregin garrantzitsua da.

Orokorrean, emakumeak, kolektibo gisa, jardun etengabea izan dute ezaugarritzat, hau da, oinarrizko jarduera ugari egin dituzte, sistema produktiboari zein erreproduktiboari eusteko. Beste ezaugarri bat izan da esperientziak, sentipenak, iritziak eta lorpenak nagusiki ahoz transmititu dituztela, eta horrek ahuldu egin du emakumeen jardueren gaineko ezagutza eta balioespen soziala. Lehenago adierazi dugunez, emakume askok familiarekin baino ez dituzte partekatu beren bizipenak, eta beste askok erabaki dute ez zituztela espazio kolektibo batean edo proiektu zehatz honetarako kontatu nahi.

Aitzitik, gizonek, talde sozial gisa, botere eta prestigioko postuak askoz eskurago izan dituztenez, bitarteko gehiago eduki dituzte beren ekintzak erregistratzeko eta esperientzia maskulinoen memoria transmititzeko. Horrelakoak dira nagusi idatzi gehienetan, ohitura bilakatutako erritualetan eta haien oroigarri diren hiriko toki pribilegiatuetan (monumentuak, kale nagusien izenak, eraikinak, plazak...). Hala

bada, genero-hutsunea duen memoria eraiki da, eta hori ikusarazi eta hedatu da, memoria sozial bilakatu da, nahiz eta talde bakar baten esperientziak eta ekarpenak bakarrik jasotzen dituen, eta ez gizarte osoarenak.

Errenteriaren historiari dagokionez, Niessen lantegiarena izan daiteke adibide garbi bat. Ez dira gutxi enpresa horri buruzko idatziak, ezta haren bilakaerari buruz egindako azterketak ere, eta industria hori funtsezko erreferentzia da Errenterian, dagoeneko herrian kokatuta ez badago ere. Guillermo Niessen jabea da herriko ikur horri lotutako izen publikoa, eta oroimen kolektiboan ia desagertuta daude fabrika funtzionarazi zuten milaka emakumeak, baita Niessen familiako emakumeak ere, enpresan parte hartu zutenak, testu honek erakusten digun moduan:

Detrás de un hombre de empresa es casi impensable que no haya una familia que lo respalde o una persona, generalmente una mujer, que desde la sombra colabora con eficacia en los proyectos del empresario. Desde el anonimato, o conocida su presencia por reducido círculo de allegados, este asesor extraordinario vela las armas de su señor, con humildad de escudero, y le advierte y orienta en esos escollos que en todo camino profesional se encuentran. (...)

En el transcurso de estos 66 años de la vida de la empresa en que estuvo bajo el dominio de la familia Niessen, una mujer, Gerta, la hija mayor del empresario, trabajó durante 49 años al lado de su padre, primero, y después de su hermano Carlos, realizando una labor silenciosa, pero eficaz, marcando el matiz humano en las directrices de la empresa. Una biblioteca para los empleados, un comedor, asistencia médica, el reconocimiento y distinción del trabajador por una labor desarrollada con los años y tantas consideraciones que tanto en el plano social o personal recuerdan muchos de los renterianos que trabajaron en la empresa¹⁹⁰.

Anonimotasunean, “itzalpean”, isilik –eta baita isilpetuta ere–, enpresarien “atzean” ipinitako emakume asko ahaztuta geratu dira. Horrelako kontakizunekin, badirudi emakume horiek ekarpen txikiak egin dizkiotela beren komunitateetako bizitzari eta ekonomiari, Errenteriako merkataritzaren eta fabriken garapenari, kasu honetan. Egia da Niesseni buruzko beste erreportaje edo erakusketa batzuetan emakumeen presentzia ukaezina dela, grafikoki behintzat, enpresako argazki askotan ageri baitira emakumeak –eta normala zen hori, talde oso ugaria zirela kontuan hartuta–.

¹⁹⁰ OBESO, Antton: “Gerta Niessen”, *Oarso*, 34. zk., 1999, 55.-56. or.

Gerta Niessen, Guillermo Niessen eta bi langile 1920. urtean.
(Argazkia: Errenteriako Udal Artxiboa A006F012).

Nolanahi ere, oso gutxitan izan dira emakumezko langileak arretagune nagusia. Argi ikus dezakegu hori enpresaren historiari buruzko “Entxufe baten historia” erakusketan. *El Diario Vasco* egunkariaren hitzetan:

La muestra reúne decenas de instantáneas, junto a carteles publicitarios, paisajes de la población y curiosos retazos de un pasado rescatado del olvido.

El visitante tendrá la oportunidad de descubrir el proceso de fabricación de un enchufe a través de imágenes en las que aparecen inmortalizados obreros como Nilo Campo, Arantza Cobos, Mercedes Portugal, Ricardo Azkarate, Consuelo Gutiérrez y tantos y tantos habitantes de Oarsoaldea, vecinos anónimos que encontraron trabajo en esta fábrica.

No falta el retrato de su fundador, con su esposa, Juana Schmidt; ni tampoco una recreación de lo que fue su particular imperio.

La exposición recuerda que Guillermo Niessen era el único representante en España de baquelita, un material de gran durabilidad con el que pasó de fabricar objetos religiosos y ceniceros, entre otros enseres, a mecanismos electromecánicos de uso doméstico, como enchufes, interruptores, portalámparas y otros artículos similares¹⁹¹.

Azpimarratzekoa da Gerta aipatu ere ez dutela egiten. Testu horretan, Carlos bakarrik aipatzen dute aita hil ostean enpresa aurrera atera zuen oinordeko gisa. Eta Arantza, Mercedes eta Consuelo langileak eta Juana Schmidt emaztea argazkietan ageri badira ere, publizitateko kartelen, herriko paisaien eta ahanzturatik ateratako iraganaren zati bitxien¹⁹² ondoan ageri dira, oharrean ongi azalduta datorrenez; hau da, protagonismo txikia dute. Lantegiko langileak ez dira erakusketaren ardatza, eta helburua ez da, inolaz ere, emakumezko langileak nabarmentzea. Eta erakusketa hori adibide bat besterik ez da beste askoren artean. Ez da arraroa artikulua edo erakusketa batzuetan lehentasuna ematea produktuei, publizitateari, fabrikazio-prozesuei, enpresetako alderdi juridiko edo ekonomikoei eta akziodunen izen eta eginahalei, eta langileak ia aipatu ere ez egitea. Noiz edo noiz argazki batean edo enpresa bateko nominen erregistroan agertzea ez da nahikoa haiek ikusarazteko, ezagutzeko edo oroitzeko. Horrez gainera, testu gehienak gaztelaniazkoak izanik, langile guztiak izendatzeko erabiltzen den *obrero* hitz generikoak subsumitu egiten ditu emakumezko langileak, eta are zailagoa da horiek industrializazio-prozesuan izandako partaidetza eta ibilbidea ezagutzea.

Prentsatze Kontrola Aretoa 1955ean. Xabier Olaskoaga plazan egun garagardotegia denaren atzekaldean.

IX. Argazki erakusketaren “Errenteriako seme-alabak: Niessen (1951-1966). Entxufe baten istorioa” katalogoa. 2010eko uztailaren 15etik 30era Xenpelar Etxean egin-dako erakusketa.

¹⁹¹ “Historia de un enchufe y más”, *El Diario Vasco*, 10/07/20.

¹⁹² *Ibidem*.

Saio batean, Errenteriaren historiari buruz argitaratutako materialetan edo argitalpenetan irudikatuta sentitzen ziren galdetu genien emakumeei, eta erantzun ziguten ez zirela oso irudikatuta sentitzen uste zutelako material horietan ez zirela behar bezainbeste islatzen zenbait gai, hala nola immigrazioarena:

Lanaz bai, lanaz asko hitz egin dute: herria halakoa izan dela, industria asko izan duela... Baina ez da islatu, adibidez, kanpoko jendea ere lanean aritu zela. Hemen ez zegoen industria hura mantentzeko behar adina jende. Eta esan egin behar da: etorri egin ginela, bai, baina hemen ez zegoela nahikoa jende lanerako, eta ongi etorri zitzaiela. Gu pozik, eta haiak ere bai (gazt.).

Horrez gainera, adierazi dute pentsaezina dela emakumerik gabeko Errenteria industrial. Partaideen iritziz, emakumeek ez dute nahikoa presentzia historia idatzian eta erakusketetan¹⁹³, kaleen izenetan, ikurretan eta fabriken arteko bizitza oroitzen duten monumentuetan irudikatutako historian: “Badirudi historia gizonek bakarrik egin dutela, baina gu beti egon gara hor, borrokan eta lanean, askotan lehen lerroan, baina ez zaigu inoiz aitortu egindakoa” (gazt.). Eta baieztapen hau egin dute: “Garrantzitsua da ezagutzera ematea emakume askok lantegietan lan egin zutela, baina baita jendeak ezagutzen ez dituen edo gutxietsi egin izan diren ogibide eta lan askori buruz mintzatzea ere” (gazt.).

Aztarnez hitz eginda, oroimenerako tokiak eta tarreak berreskuratu eta kokatu –edo sortu– ditzakegu, eta horien bidez, emakumeen iragan kolektiboa transmititu eta iraunarazi, baita taldeko identitatea eraiki eta berregituratu ere.

“Errenterian Olibet gailetak egiten zirelako eta ospe handia izan zutelako izan genuen gaileta-egile izengoitia errenteriarrok. Orain, ordea, ezin gaituzte ezerekin identifikatu. Zerekin identifikatuko gaituzte?” (gazt.); horra hor partaide baten galdera. Industriak eta merkataritzak Errenteriari ekarritako bizitasuna, harremanak eta kultura belaunaldi batzuen esperientziaren zati dira, eta belaunaldi horiek herriarekin lotuta izandako identitatearen zati. Errenteriar izateko, beharrezkoa da herriarekin identifikatuta sentitzea, herriaz harro egotea, herriaz gozatzea, herriari etekina ateratzea eta herria ezagutzea.

¹⁹³ Ziur asko emakumeek ikusitakoak baino material gehiago egongo dira argitaratuta herriko emakumeen historiari buruz. Haietako inor ez da historian aditua, eta baliteke ez ezagutzea literatura espezializatua edo bestelako baliabide batzuk. Nolanahi ere, itxuraz ezagutzen dituzten udal-argitalpen batzuetatik eta eskura dituzten beste bitarteko batzuetatik ateratako ondorioa da material horietan ez dutela behar besteko presentzia. Informaziorik ez dagoelako edo dagoena hedatu ez delako, talde guztien iritzia da emakumeek presentzia txikia, partziala edota desgokia dutela.

Herriko funtsezko garai baten oroitzapenei aurpegia, gorputza, generoa, jatorria eta emozioa jartzeak garrantzitsua dirudi. Orain herriak ez du garai hartako indar industriarik, baina hura gure historiaren eta gure orainaren zati da. Izan ere, gaurko herriaren oinarriak haiexek izan ziren. Gaur egungo plazek eta etxeek garai bateko fabriken izenak hartu dituzte, haiek berreraikita egin dira, batzuetan. Eta gazteek plaza eta etxe horietan bizi dute beren identitatea; oroitzapen, hirigintza-arrasto, esperientzia, ohitura, jarduera sozial, ekonomiko eta politikoen sare horretan. Hori guztia nekez bereiz daiteke iraganetik.

Fabril Lanera fabrika oroitzeko tximinia, gaur egun, Senidetutako herrien plaza. (Argazkia: Zaida Fernández).

Garrantzitsua da emakumeen oroimen kolektiboa berreskuratzea eta historian nahiz gizartearen oroimenean txertatzea, hori eginda bakarrik lortuko baitugu etorkizuneko belaunaldiei gure historia transmititzea. Miren Llona historialariaren hitzei erreferentzia eginez, gure ondarea, aldarrikapenak eta lorpenak berreskuratu eta iraganen egindako gauza garrantzitsu gisa transmititu nahi baditugu, ezinbestekoa da haiek jaso eta ezagutzera ematea¹⁹⁴.

Ildo horretan, funtsezkoa da emakumeek beren oroimena berriro adieraztea eta jasotzea, herrien historian izan duten presentziak, gauzatu dituzten borroak eta erdietsi dituzten lorpen eztabaidaezinak bistakoak eta aitortuak izan daitezten.

¹⁹⁴ *Jabetu* aldizkaria, Basauriko Udaleko Berdintasun Arloa, 2009.

Emakumeen partaidetza eta oroitzeak duen garrantzia

Errenteriako zenbait emakumek modu aktiboan parte hartu dute ikerketa-prozesu honetan, garrantzitsutzat eta beharrezkotzat daukatelako beren oroimena eta herriaren historiari egindako ekarpenak berreskuratzea eta ikusaraztea, ez daitezen ahaztuta geratu:

Oso lan interesgarria eta beharrezkoa iruditu zitzaidanez, parte hartzea erabaki nuen. Uste dut garrantzitsua dela emakumeek herri honen alde egindako lana berreskuratzea eta ezagutzera ematea (gzt.).

Historian, espazio guztietan, ematen du gizonak bakarrik lan egin dutela, dena haiek egin dutela, baina badakigu hori ez dela horrela izan, emakumeak ere hor egon garela. Eremu guztietan egon gara, baina emakumeen historia jasotzen ez bada eta ez bada kontatzen emakumeok herri honen alde egin dugun guztia, badirudi ez garela existitzen. Orain ari dira biltzen emakumeen ekarpen guztiak. Orain arte ikusezinak izan dira (gzt.).

Lan hau garrantzitsua da Errenteriaren historia ezagutu ez dutenek ezagutu dezaten. Eta baita herriko emakumeen historia ezagutzeko ere. Garrantzitsua da herriko emakumeen historia ezagutzera ematea, ez dadin ahaztuta geratu, belaunaldi berriek haren berri izan dezaten, jakin dezaten nola bizi ginen hemen lehen (gzt.).

Garrantzitsua da jakitea emakumeek leku askotan lan egin dugula, gogor borroka egin dugula eta herria aurrera ateratzen lagundu dugula hainbat modutan. Niessenek, 800 langiletik 500 emakumeak ziren, eta 300 besterik ez gizonak. Emakumeak ugariagoak ginen gizonak baino, eta guk ateratzen genuen fabrika aurrera (gzt.).

Emakumeek Errenteriaren garapena sustatu zuten fabriketan eta saltokietan, baita hazkuntza-lanetan ere, eta aitortu egin behar litzateke hori (gzt.).

Partaideen iritziz, gaur egun jendeak ez du balioesten industriaren garaian egindako guztia, emakumeek industrian izandako eginkizun garrantzitsua, askotan ezezaguna edo gutxietsia. Uste dute egungo belaunaldiek ez dakitela beste garai batzuetako gizon eta emakumeen partaidetzari eta esperientziei esker aurrerapen handiak izan direla eta bizitza asko aldatu dela, esaterako, lan-eskubideen arloan. Informazio hori ezagutzeak beste ikuspegi bat eskainiko die.

Oroimen sozialeko prozesu honetan parte hartuta, ohartu dira euren ekarpenak eta presentzia oso garrantzitsuak izan direla herriaren garapen industrialerako

eta historiarako. Halaber, aukera izan dute nork bere bizipenak, sentipenak eta oroitzapenak kontatzeko eta beste emakume batzuenak entzuteko. Lan-saioak emakumeen artean ezagutzak, bizipenak eta emozioak trukatzeko espazioa izan dira:

Nagusiki informazioa jasotzera etorri naiz ni saio hauetara, herriko beste emakume batzuek egindakoaren berri jasotzera. Eta herriko emakumeen belaunaldien aldaketak ezagutzera. Baliteke gutxi gorabehera hemen kontatutakoaren zati bat bizi izana, baina saio hauetara etorrita eta gainerako emakumeekin arituta, beste modu batera oroitzen dut garai hura” (gazt.).

Oso gustura aritu naiz saio hauetan, polita baita beste pertsona batzuekin batera oroitzea eta beste emakume batzuen esperientziak ezagutzea (gazt.).

Niri oso positiboa iruditu zait. Oso esperientzia desberdinak ezagutu ditugu, eta hori aberasgarria izaten da beti (gazt.).

Oroitzean, emakumeek herriko bizitzan aldatu diren alderdiak identifikatu dituzte, baita aldatu ez direnak ere. Lehen, esaterako, segurtasun handiagoa zegoen, bizilagunen arteko harremanak bestelakoak ziren, baita lan egiteko modua eta lanaren esanahia ere, eta, urteen joanean, aisiarako espazioak ugaritu dira, eta aldatu egin dira, halaber, prestakuntzarako nahiz lanerako aukerak eta lan-baldintzak, eta auzoak eta herria bera eraldatu egin dira. Ziur asko, aldaketa horiek dagoeneko dokumentatuta daude nonbait, baina, lehen pertsonan kontatuta, emakumeek ibilbide horretako partaide gisa ikusten dute beren burua, hau da, herriaren bilakaera eta oraina osatu duten aldaketa edo gertaera horien protagonista direla ohartu dira:

Herriaren historia da, herriko emakumeena, eta, guk geuk laguntzen ez badugu eta gure historia kontatzen ez badugu, nork egingo du hori? Proiektu honetan parte hartu dugu herriaren historiaren zati garrantzitsu bat eta emakumeen partaidetza idatzita geratzea nahi dugulako (gazt.).

Eta, behin ekarpen hori identifikatuta, emakumeek jasota gera dadila nahi dute; ez dute beren burua bigarren mailako protagonistatzat hartzea nahi, ezinbestekoak izan direlako herriaren garapenerako. Haiak eta haien amek nahiz amonek meritu handia izan dute: aurrera atera zituzten beren familiak eta beste pertsona batzuenak, eta gainera garai gogorretan egin zuten hori, gerraostean, dirurik eta jatekorik gabe, edo beste krisialdi batzuetan.

Ikerketarako eta ekintzarako lerro posibleak

Ikerketa-prozesu honen helburuetako bat emakumeak tokiko subjektu historiko gisa berreskuratzea eta ezagutaraztea beharrezkoa eta garrantzitsua dela ikusaraztea izan zen, eta ikuspegi horri begirako interesa piztea.

Lan honek bultzatu edo sustatu egin nahi ditu emakumeen oroimena berreskuratzen jarraitzeko tokiko beste ikerketa-prozesu batzuk, emakumeek lekua izan dezaten Errenteriarren oroimen historikoan. Aurretik ere esan dugu eremu asko azter daitezkeela: kulturarena, politikarena, hezkuntzarena, gizartearena, ingurumenarena, etab. Edo gai batzuen alderdiak sakonago azter daitezke, auzoka, belaunaldika edo immigrazioko esperientziak edo garaiak oinarritzat hartuta. Edo emakumezko langile talde zehatzen oroimen kolektiboa berreskura daiteke: gaila-egileena, jostunena, espartingileena, baserritarrena...

Horrez gainera, emakumeekin gauzatutako ikerketako eta partaidetzako prozesu honek oinarriak ezarri ditu emakumeen ahalduntzea eta horiek herriko historian egindako ekarpenen ikusgarritasuna sustatuko dituzten ekintza positibo batzuk abian jartzeko.

Zenbait tokitan memoria sortzeko proiektuak eta ekintza positiboak abiarazi dituzte emakumeen edo mendeko beste talde batzuen historia eta oroimena abiapuntutzat hartuta¹⁹⁵. Euskal Herriko esperientzia horien artean badira Errenterian kontuan hartu eta garatu daitezkeen ideiak, hala nola emakumeek herriko prozesu industrialean utzitako aztarnen ibilbideak eta ibilbide horietarako gidaliburuak prestatzea; errenteriar emakumeek industrian utzitako aztarnak bilduko dituen erakusketa bat antolatzea; aztarna horiek ezagutzera emateko eta sakonago aztertzeko plataforma birtual bat martxan jartzea (blog bat, web-orri bat); eskoletako taldeekin lantzeko material didaktikoak prestatzea; hainbat elkartetako haurrekin, gazteekin edo helduekin jardunaldi batzuk egitea; omenaldiak egitea; lehendik dauden museoetan, erakusketetan edo oroimenerako bestelako tokietan esku hartzea; emakumeen historiari eta lanari buruzko dokumentu-funts espezifiko bat eratzea; emakumeen memoriarako tokiak sortzea, haien aitorten publikoa agerian utziko duten kokaleku publikoetan: monumentuak, plazak...; emakumezko langileak gogoratzen dituzten bertsoak berreskuratzea edo sortzea...

Beste aukera bat da tokiko hainbat ekintzaile sozialek kudeatzen dituzten proiektuetan edo ekimenetan esku hartu eta genero-perspektiba sartzea, hala nola ondare industrial mantentzea eta hedatzea xede duten proiektuetan, Euskal

¹⁹⁵ MACEIRA OCHA, Luz: "¿Generizar la memoria? Experiencias y desafíos vascos", *Eusko News*, 637. zk., 2012.

Herriko industriari edo teknikari buruzko museoak sortzera bideratutako egitasmoetan¹⁹⁶ edo probintzian zein Udalean bertan izan daitezkeen ekimenetan.

Ekintza horietako askok ahalmen hezitzailea dute, eta lagungarriak izan daitezke gizartearen, kulturaren, hezkuntzaren eta beste eremu batzuen zenbait alderditan; horrez gainera, jarduera eta bitarteko horiek guztiek, eta beste batzuek, hainbat talde edo kolektiboren oroitzapenak eraikitzea, gordetzea, transmititzea edo instituzionalizatzea bultzatuko lukete, eta, batez ere, oroitzapen horiek jendartera hedatzea. Baliabide fisiko eta sinboliko ugari erabiliz, herriarentzat garrantzitsuak izan diren ekintzak eta pertsonaiak oroitzen dira, edo taldeen esperientziak eta ikuspegiak aldarrikatzen dira, kasu honetan, adibidez, emakumezko langileena, orain arte behar bezala oroitu ez dituztenena. Zilegitasuna eta entzutea ematen zaizkie egungo testuinguruan, herrian egindako lan eta ekarpenen eta utzitako aztarnen balioa eta esanahia agerian utzita.

Ekintzarako beste lerro bat memoria lantzen duten herriko beste talde batzuekin elkartzeko eta lankidetzan aritzea izan daiteke –nahiz eta oraingoz ez daukaten generoaren gaien ikuspegi zehatzik–. Horrelako talde bat izan daiteke, esaterako, “memoria historikoa” berreskuratzeko lanak gauzatu dituztenena, hau da, gerra zibilaren eta frankismoaren gainean lan egin dutenena. 2006az geroztik, Erreterian hitzaldi, jardunaldi, erakusketa eta biktimei, errepublikanoei eta II. Errepublikari eskainitako omenaldi bat baino gehiago antolatu dituzte¹⁹⁷, baita beste ekintza batzuk ere¹⁹⁸, eta oroimen soziala eta memoria sortzeko urratsak eman dituzte. Interesa izan dezakete generoaren ikuspegia aintzat hartzeko? Eta, noski, beste herri batzuetako talde feministekin lan egin daiteke, emakumeen aztarnak bildu dituzten taldeekin, edo emakumeen memoria berreraiki eta hedatu nahi dutenekin, ideiak trukatzeko espazioak eta horrelako proiektuen hedadura zabaltzeko asmoz¹⁹⁹.

¹⁹⁶ Ikusi, adibidez, Asociación Vasca de Patrimonio Industrial y Obra Pública (AVPIOP) - Industri Ondare eta Herri Laneko Euskal Elkartearen ekimenak (IOHLEE): <http://www.avpiop.com/>

¹⁹⁷ Adibideak, besteak beste: “República, memoria y futuro” erakusketa Xenpelar Etxean (2006, Erreteriarako Ezker Batua-Berdeak taldeak antolatua); “Memoria historikoa berreskuratu, etorkizuna eraikitzeko” izeneko astea (2009, herritar talde batek antolatua); “Duintasunak berreskuratzen” (2010, Ongi); herriko azken korporazio errepublikarraren omenezko oroitzapenezko plaka bat jartzea (2012, Erreteriarako Udala).

¹⁹⁸ Esaterako kale batzuen izenak aldatzea. Orain dela gutxi, adibidez, izena aldatu zioten kale bati, eta Santiago Vicente Altzu erreteriararen izena jarri zioten. Gaztañoko bizilagun horri festetan izandako partaidetzagatik, LGTBen eskubideak babesten egindako lanagatik eta Erreteriarako memoria historikoa berreskuratzen aritzeagatik egin zioten aitortpen hori (*Noticias de Gipuzkoa*, 2012ko apirilaren 28a).

¹⁹⁹ Berriki, Ermuan, Ondarroan eta Basaurin egin da aztarnen lana. Gainera, beste egitura batzuek ere interesa adierazi dute memoria-lanak sustatzeko edo aztarnak ezagutu eta hedatzeko, hala nola Bizkaiko Ahalduztze Eskolen Sareak, hainbat euskal udalerritako Berdintasun Sailek edo zenbait elkarte feministak. Emakumezko artista batek baino gehiagok landu du memoriaren gaia, Virginia Villaplanak, besteak beste, eta horrelako egituraketak ere proposa daitezke.

Kontuan hartu beharra daukagu emakumeek tokian-tokian izandako presentzia eta partaidetza berreskuratzeko dokumentu idatziak prestatzea eta neurri batean materialki espazio publikoetan eragingo duten memorializazio-ekintza batzuk abiaraztea lagungarria izan daitekeela emakumeen memoria kolektiboa –eta ikusezin bilakatutako beste talde batzuen– memoria historikoan eta guztion ondarean txertatzeko, eta horrek haien ahalduntzea eta aitortzea sustatuko du, beste era batera esanda, ikusarazi egingo ditu, eta gainerakoek merezi duten garrantzia emango diete.

Testu hau kapitulu bat besterik ez da; tokiko prozesu sozial honek nahi beste orri izan ditzake, nahi beste ahots bildu eta nahi beste aztarna jaso. Beti izaten da gogoratzeko moduko ekintzarik, gertaerarik, pertsonaiarik, mugarririk eta baliorik. Eta are gehiago Errenteriakoa bezain gizarte aberats, anitz, aktibo eta dinamikoa izanik, asko eta asko sortu, borrokatu eta lan egin duena urteen joanean.